

Uvod

1. Pisanje na maternjem jeziku: nije lako, ali je važno

Pisanje i čitanje na prvom, maternjem jeziku je za mnogu decu i mlade, čiji su roditelji ili bake i dede emigrirali, teško ili čak nemoguće. Ukoliko se na ovim sposobnostima ne radi u školi, ta deca i mladi ostaju analfabeti za sopstveni prvi jezik. Ako jezikom svoje zemlje porekla vladaju još samo usmeno i pritom najčešće govore samo dijalekat, oni gube dodir sa pismenošću. Tako narasta opasnost da se, pre ili kasnije, izgubi dodir s prvim jezikom, čime se gubi i važna posebna kompetencija, kao i integralni deo bikulturalnog identiteta. Jačanje bilateralnih kompetencija (čitanje i pisanje i na svom prvom jeziku) tako postaje značajan zadatak i u smislu potpunog, uravnoteženog razvoja bikulturalno-bilingvialnog identiteta.

U razvoju ovih kompetencija nastava maternjeg jezika (u Švajcarskoj: „HSK-škole“) ima odlučujuću ulogu. Ona predstavlja, posebno za decu iz manje obrazovanih porodica, manje-više jedinu instancu za učenje maternjeg jezika u standardnom i pisanom obliku, što je preduslov sticanja potpune dvojezičnosti – dvojezičnosti koja obuhvata i pismenost.

2. Ciljevi i struktura ovog priručnika

Ova publikacija je zamišljena kao potpora nastavnicima i učenicima školâ maternjeg jezika u razvijanju kompetencija u pisanju na maternjem jeziku na didaktički aktuelan, zanimljiv i motivirajući način. Nakon uvoda koji se bavi osnovama aktuelnih didaktičkih načela o pisanju tekstova, predstavljen je niz konkretnih nastavnih predloga i podsticaja.

Sa svešću da će mnogi učenici i učenice bar na početku imati jake blokade, priručnik počinje zbirkom jednostavnih, razigranih zadataka koji jačaju motivaciju nezavisno od uzrasta učenika. S obzirom na činjenicu da je strateško razmišljanje važno bar onoliko koliko i poznavanje činjenica, u delu II slede tehnike i strategije koje su učenicima od pomoći u različitim fazama pisanja. Deo III obuhvata brojne konkretne predloge za unapređivanje određenih aspekata pisanja, kao što je rad na vokabularu, strukturi teksta ili stilu. U poslednjem delu ponuđen je niz podsticaja i ideja koje se, zbog svoje tematike, daju odlično primeniti u nastavi jezika zemalja porekla, lako se kombinuju s redovnom nastavom ili predstavljaju muzičko-kreativne projekte.

Uz svaki predlog dopisane su, radi lakše orijentacije, preporuke o socijalnom obliku grupe podesnom za vežbu (od samostalnog rada do rada s celim razredom), uzrastu kojem određeni predlog najbolje odgovara (npr. 3–7. razred), kao i o prosečnom trajanju vežbe. Naravno, uz svaki su predlog precizno i razumljivo opisani ciljevi i konkretan način rada. Sve nastavne predloge kritički su razmotrili i većinom i praktično oprobali različiti nastavnici maternjih jezika.

3. Osnovna aktuelna didaktička načela o pisanju tekstova

U ovom odeljku se opisuju savremena didaktička načela o pisanju na nemačkom govornom području koja, naravno, uzimaju u obzir i razvoj didaktike na međunarodnom planu. Za novu koncepciju didaktike u poslednjih trideset godina karakterističan je upravo naziv „didaktička načela o pisanju tekstova“ (nem. „Didaktik des Texteschreibens“; didaktika pisanja tekstova), koji je zamenio stariji izraz „pisanje sastava“ (nem. „Aufsatzunterricht“). Na taj način je pojam teksta znatno proširen u odnosu na klasični školski sastav. Sledećih pet načela se smatra osnovnim savremenim didaktičkim načelima o pisanju tekstova (koja se verovatno delimično razlikuju od onoga što je bilo deo obrazovanja ponekih nastavnika maternjih jezika). Ovde ih navodimo povezujući ih odmah s nastavom maternjeg jezika, a u četvrtom poglavlju ćemo navesti dodatne specifičnosti u vezi s tom nastavom.

a) Pisanje kao socijalna delatnost: objasniti za koga i zašto se piše!

S malim izuzecima (npr. pisanje dnevnika ili spiska za kupovinu), pisanje je po svojoj suštini komunikativan čin, kojim se obraćamo jednoj osobi ili većem broju osoba da bismo nešto saopštili ili postigli. Učenici zato treba i u školi od samog početka da dožive pisanje kao socijalnu praksu. Drugim rečima, kada dobiju zadatak da nešto pišu, oni treba da znaju za koga i zašto pišu, odnosno, šta se sa tekstom događa nakon što je napisan. Kada je adresat samo nastavnik/nastavnica i njegova/njena crvena olovka, to nikako nije dovoljno. Umesto toga, nastavnik mora (eventualno u dogovoru s đacima) prilikom svakog pismenog zadatka razmisliti šta će se dalje događati s tekstom (hoće li biti pročitano ili izloženo u razredu, povezano u knjigu, upotrebljeno za neku vrstu korespondencije itd.). Ideje o različitim adresatima nalaze se u 12. poglavlju i moguće ih je primeniti u različitim situacijama i prilikama.

b) Povezivanje sa životom i maštom učenika, motivirajući pismeni zadaci

Teme pismenih zadataka treba povezati sa životnim okruženjem učenika, ali i s njihovim željama, snovima i maštom. Da bismo uspostavili takvu vezu, neophodno je prvo zadatke oblikovati na odgovarajući, motivirajući način. U ovom priručniku nalaze se brojni primeri i predlozi, počev od jednostavnih, nezahtevanih pismenih igara do zahtevnijih projekata. Sem toga, neophodna je i (uglavnom usmena) prethodna tematska priprema i saglasnost učenika. Konkretni zadaci, očekivanja i kriterijumi prema kojima se učenici orijentišu moraju biti jasni i nedvosmisleni. Priprema i detaljno planiranje pismenih zadataka s obzirom na temu i na adresate danas se neosporno smatra delom profesionalnosti nastavnika.

c) Prošireni pojam vrsta tekstova, mediji i funkcije pisanja

Ranije se u školama obično pisalo o doživljajima ili se prepričavalo, dok danas učenike pripremamo za pisanje mnogo šire palete različitih tekstova, u skladu sa realnim životom: učenici treba da popunjavaju formulare, pišu izveštaje, SMS-ove, pisma, plakate, jednostavne pesme, zahteve, izmišljene priče, priče u slikama itd. Pritom treba koristiti i nove medije kao što su kompjuteri i mobilni telefoni i sve ono što se uz njihovu pomoć može pisati (obrada teksta, e-mail, SMS, blog, chat itd.). Sve ovo moguće je raditi i na nastavi maternjeg jezika i omogućava izvođenje zanimljivih pismenih projekata, što pokazuju i primeri navedeni u praktičnom delu.

d) Uvedeno (vođeno) i slobodno (podstaknuto) pisanje

Da bi pismeni izražaj bio efektivno poboljšana, potrebno je zadatke podeliti na uvedene (vođene) i slobodne (podstaknute) situacije.

Kod uvedenog ili vođenog pisanja u središtu pažnje je izgradnja i nadogradnja jednog dela jezičkih kompetencija (npr. fond reči, započinjanje rečenice, različiti sintaktički modeli, strukturiranje teksta). Đaci dobijaju manje-više detaljno opisane zadatke i uputstva, koja treba da primene. Jedan izuzetno didaktiziran oblik je tzv. metoda skela (engl. scaffolding), po kojoj se učenici strogo pridržavaju unapred određene strukture teksta koju variraju samostalno odabranim sadržajima i na taj način proširuju svoje pismene kompetencije (npr. pisanje varijante pisma tako što se menja adresat, „paralelne priče“ u kojima se, recimo, jedan lik, mesto ili neka stvar iz predložka zamenjuje nečim drugim). Učinkom ovakvih vežbi kod jezički slabijih učenika bavimo se posebno u 4. poglavlju; upor. i više praktičnih predloga u delu III.

Pod slobodnim ili podstaknutim pismenim zadacima podrazumevaju se situacije u kojima učenici dobijaju podstrek za neku temu ili pismeni projekat (npr. putem usmenog uživanja u neku zamišljenu temu, ili putem prethodnog razgovora pred pisanje nefikcionalnog teksta), bez obaveze da se striktno pridržavaju nekog određenog obrasca. Ovde je važno jasno formulisati očekivanja i eventualne kriterijume. – Potpuno slobodne teme za pisanje, bez uživanja i pripreme („sad imate pola sata da nešto napišete“), preopterećuju mnoge učenike. U vezi sa slobodnim pisanjem takođe je važno ohrabriti učenike da i van škole pišu na maternjem jeziku (pisma, dnevnik, e-mailove i sl.).

e) Orijehtacija na proces pisanja i eksplicitno pojašnjenje strategija za pisanje

Kada misle samo na „gotov proizvod“ koji treba da predaju, učenici se često osećaju preopterećenim. Fokusiranje na proces pisanja ovde može biti od pomoći. Đaci treba da nauče koje strategije im pomažu da proces pisanja podele na pregledne delove koje će raditi smislenim redosledom. Važni koraci su: nalaženje ideja / aktiviranje predznanja – planiranje strukture teksta – sastavljanje teksta – prerada teksta – prezentacija teksta. Da bi istinski ovladali ovim strategijama, izuzetno je značajno njihovo neposredno prenošenje. Tehnike i strategije učenja u delu II služe upravo tom cilju. Najvažnije od njih su predstavljene na dva radna lista koje đaci mogu koristiti od otprilike 4. razreda.

4. Dodatne napomene s posebnim osvrtom na pisanje tekstova u okviru nastave maternjeg jezika

Za nastavu jezika zemlje porekla karakteristična je heterogenost učenika, kao i činjenica da mnogi đaci imaju znatnih teškoća sa zahtevnijim sadržajima na maternjem jeziku, a posebno sa svim aspektima pismenosti. To rezultira nekolikim izuzetno značajnim dodatnim tačkama u vezi s nastavom jezika zemlje porekla.

a) Uvod u pismo prvog jezika

Učenicima koji nisu opismenjeni u zemlji porekla nego u drugoj zemlji mora se pažljivo predočiti sistem glasova i slovni znakova (fonema i grafema) u maternjem jeziku. Kod jezika koji koriste latinično pismo to se pre svega odnosi na slova koja učenici ne poznaju iz redovne škole (npr. č, ć, đ). Da bi se izbegle zabune, neki nastavnici obrađuju ova slova tek nakon završenog opismenjanja u redovnim školama (na kraju prvog, odnosno, na početku drugog razreda). Kod relati-